

Głównym założeniem niniejszej koncepcji jest udostępnienie zwiedzającym trasy podziemnej jako miejsca, w którym uchyla się rąbek kłodzkich tajemnic. Ideą aranżacji jest wprowadzenie zwiedzających w klimat XVI-, XVII- i XVIII – wiecznego Kłodzka, dość dobrze prosperującego ale i targanego zbrojnymi konfliktami oraz narażonego na klęski żywiołowe. Efektowność i plastyczność nowej aranżacji gwarantować będzie atrakcyjną lekcję nowożytnej historii Kłodzka, podanej zwiedzającym w konwencji przygody, swoistej wędrówki w czasie.

Jak wyglądało niegdyś życie codzienne w Kłodzku, jakie tajemnice skrywało, jak mieszkańcy radzili sobie z podstawowymi potrzebami? Co kryje się pod kłodzkimi brukami, co leży poniżej?

Podziemia, które miały kilka podstawowych funkcji, znajdują się pod ogromną częścią starego miasta. 3-kondygnacyjne piwnice, składające się z wąskich i krętych korytarzy oraz obszerniejszych komór, służyły do celów magazynowych i refugialnych, mogły być także wykorzystywane do celów wojennych. Sposób aranżacji trasy w miarę możliwości jest podporządkowany pewnej narracji, w której kolejne etapy (komory) nawiązują do poprzednich lub zapowiadają następne wątki życia dawnego Kłodzka.

Bardzo dobrą ideą – zastosowaną w trasie podziemnej – są tablice informujące turystów o tym, pod jaką częścią miasta właśnie spacerują. Należy je zachować w tych samych miejscach, w których widnieją obecnie. Bezwzględnie konieczne jest jednak ponowne ich opracowanie i nadanie im nowej szaty graficznej, nawiązującej do XVII-wiecznej kartografii.

Poszczególne etapy trasy zaznaczone są na załączonej mapie kolejnymi numerami w kolorze fioletowym, numerom odpowiadają stosowne opisy w niniejszym scenariuszu.

1 – Wstęp do trasy (sala wejściowa z kasą i telewizorem)

Ekran z multimediami – treść spotu

Czyta lektor:

Witamy Państwa w Podziemnej Trasie Turystycznej w Kłodzku.

Za chwilę odbędą Państwo fascynującą podróż w czasie. Ponad 600 metrów podziemnych korytarzy, którymi Państwo przejdą, znajduje się bezpośrednio pod kłodzką starówką.

Tak naprawdę to tylko ułamek „miasta pod miastem”, splątanego labiryntu wielokondygnacyjnych korytarzy i pomieszczeń, które od średniowiecza służyły Kłodzczanom jako magazyny i schronienie. To tu przechowywali swój majątek i ukrywali się podczas konfliktów zbrojnych. W tym celu zagospodarowywali podziemia tak, aby w nich przetrwać.

Zabieramy Państwa w niesamowitą podróż. Podróż w czasie, do miejsc, które odsłaniają swoje skrywane przez wieki tajemnice.

Zapraszamy zatem do wędrówki, w głąb miasta, w głąb historii...

Na jednej ze ścian przewidziana jest tablica informacyjna nt. historii podziemnego miasta na przestrzeni kilkuset lat: cel, zasięg, ratowanie zapadającej się starówki.

Tekst:

Unikalne w skali całego kraju zachowane kłodzkie podziemia służyły niegdyś mieszkańcom miasta do celów obronnych i gospodarczych. Wielokondygnacyjne piwnice nadal skrywają wiele sekretów. W podziemnym labiryncie toczyło się życie codzienne, zapewne były również miejscem wielu dramatów podczas konfliktów zbrojnych.

Wkrótce po zakończeniu II wojny światowej kłodzkie podziemne miasto, drążone i pogłębiane przez wieki, nigdy nie remontowane i nie konserwowane, od lat podmywane wodami

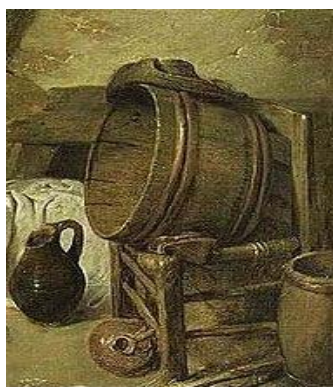
gruntowymi, zniemacka przypomniało o sobie. W 1948 r. fundamenty budynków kłodzkiej starówki zaczęły osiadać. Zapadały się ulice, pękały ściany domów. Na ratunek w 1958 r. wezwano specjalistów z Akademii Górniczo-Hutniczej z Krakowa: prof. Feliksa Zalewskiego, prof. Zbigniewa Strzeleckiego i Stanisława Ropskiego. Wówczas zlecono także warszawskiemu Speleoklubowi rozeznanie całego układu lochów. W ratowaniu kłodzkiej starówki wykorzystano metody górnicze. Przez wiele lat pracowało w labiryncie stu górników, aż do 1975 r., kiedy prace ukończono. W tym czasie w podziemiach znajdowano przedmioty codziennego użytku, wyroby rzemieślników i egzemplarze dawnej broni.

Idea stworzenia w Kłodzku podziemnej trasy zrodziła się w głowie prof. Zbigniewa Strzeleckiego podczas zabezpieczania kłodzkiej starówki. Wraz ze współpracownikami wyodrębnił w pierwszej i drugiej kondygnacji podziemnych korytarzy odcinek prowadzący od placu Zawiszy Czarnego do podnóża Twierdzy Kłodzkiej. Ze względów bezpieczeństwa niektóre fragmenty trasy zostały przemurowane; komory zabezpieczone łukami lub częściowo przebudowane. Uroczyste otwarcie trasy turystycznej imienia Tysiąclecia Państwa Polskiego nastąpiło 4 grudnia 1976 r.

2 – korytarz za kratą

W korytarzu prowadzącym do następnej komory za kratą ze schodkami znajduje się pierwsza aranżacja – pokazana w tym miejscu zostanie pierwsza z funkcji podziemnego miasta – magazynowanie towarów.

Za kratą, w suficie przed schodami zamocowane są haki. Atmosfera korytarza sprawia, że wygląda on jak boczna i nie dla wszystkich dostępna uliczka, obejście mieszkalne przed kamienicą. Można podkreślić ten klimat stosowną aranżacją: wzdłuż ściany po prawej należałoby ustawić w dość chaotycznej kompozycji drewniane wiadro, gliniany dzban, za nim na drewnianym stojaku przechylona kadź, na pierwszym planie wiklinowa miotła. Do haków przywiązane są pęki ziół.

Materiały niezbędne do aranżacji:

- 4 lniane worki w kolorze naturalnym (nie białe) wypchane drobnymi kulkami styropianowymi,
- zwisające pęki (5 szt) ziół polnych i zbóż.
- drewniana kadź na drewnianym stojaku
- drewniane wiadro
- dzban gliniany
- miotła z gałęzi lub wikliny

3 – płytka nisza za kratą

Za kratą po prawej stronie znajduje się współczesny transformator (skrzynkę rozdzielczą?). Należy go przysłonić drewnianą konstrukcją z postarzanych sztachet zapewniających dostęp do skrzynki.

4 – ścianka multimedialna, przestrzeń na ekran i multimedia

- **Ścieżka dźwiękowa:** *muzyka mieszczańska z przełomu XVI/XVII w. jako podkład do projekcji.*
- **Obraz:** migawki prezentujące podziemną trasę turystyczną już po wykonaniu aranżacji, w tym najazd kamerą do wnętrza studni, której widz nie ma szans zobaczyć, w perspektywę korytarzy oraz sceny rodzajowe z filmu „Kłodzko w średniowieczu” będącego własnością Gminy Miejskiej Kłodzko. Migawki powinny być tak zaprezentowane, aby nie pokazać wszystkiego, tylko zachęcić widza do dalszej eksploracji podziemi. Ujęcia mogłyby być migawkowe, najazdy i odjazdy kamerą dynamiczne (lub przyspieszone).

5 – lewa ściana korytarza prowadzącego do studni (opcjonalnie)

Jednym z atrakcyjniejszych elementów trasy jest studnia, która jednak znajduje się w bocznym korytarzu, poza głównym traktem. Strzałka wskazująca kierunek zwiedzania będzie niewystarczającym, a nawet zbyt nudnym bodźcem. Dlatego – aby w sposób interesujący nakłonić turystów do zejścia z trasy – warto ich zaintrygować w miejscu rozwidlenia korytarzy. W tym celu na lewej ścianie korytarza wskazana byłaby projekcja cienia kobiety niosącej wodę w cedrach i zmierzającej od studni ku turystom (zgodnie z kierunkiem fioletowej strzałki na planie). Cień nosiwody wywoła klimat „duchów” podziemnego miasta oraz wprowadzi turystów do następnego wątku trasy – studni właśnie. Inspiracja (w przypadku trasy podziemnej cień wędrowałby po ceglanej ścianie):

Od wskazanej ściany odchodzą dwa płytkie korytarze – cień powinien „przemknąć” przez jeden korytarz i stopniowo zwiększając swój rozmiar „skręcić” w drugi korytarz i zniknąć w nim (dla turysty będzie to pierwszy korytarz z lewej). Projekcji cienia powinien towarzyszyć podkład muzyczny, proponowana jest piosenka nucona kobiecym głosem *Meister Jakob* (na melodię *Panie Janie*):

*Meister Jakob, Meister Jakob,
Schläfst du noch? Schläfst du noch?
Hörst du nicht die Glocken?
Ding dang dong, ding dang dong.*

Zalecenia:

W razie realizacji tej idei należy zainstalować w odpowiednim miejscu rzutnik z głośnikiem w celu emitowania uprzednio nagranej sceny.

6 – obszerne pomieszczenie przed salą ze studnią

Dalszy ciąg wątku wody w mieście, zilustrowany scenką XVII- wiecznej pralni, tj. 3 praczkami przy pracy na wzór zamieszczonych poniżej ilustracji:

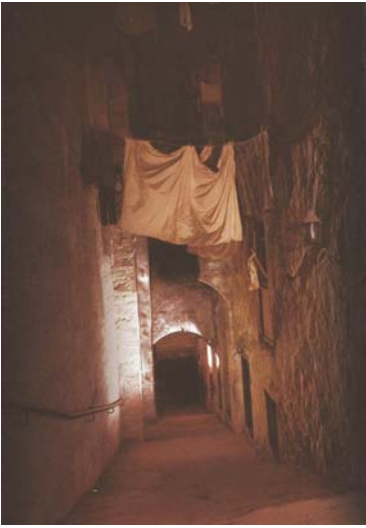
1.

2.

- 1 praczka piorąca w wysokiej beczce
- 1 praczka piorąca w niskiej kadzi ustawionej na długiej drewnianej ławie
- obok na sąsiedniej ławie 1 praczka ubijająca „mokre” pranie kijanką

Ponad prazkami rozwieszane pranie:

fotografia *Mary Kings Close, Edynburg*

Materiały niezbędne do aranżacji pralni:

- 3 manekiny kobiet
- 3 kostiumy kobiece z nakryciami głowy wzorowanych na rysunku nr 1.
- dwie ławy (rys. 2): jedna o wys. 75 cm (do niskich kadzi), długości 100-180 cm w zależności od ilości stanowisk prania i szer. ok. 60-70 cm, druga o wym.: 100 x 60 x 80 cm (dł. x szer. x wys.)
- 1 niska kadź drewniana o średnicy ok. 60-65 cm (rys. 2)
- 1 wysoka beczka w razie potrzeby ustawiona na drewnianym podeście (rys. 1)
- 2 drewniane lub gliniane dzbany na wodę (rys. 1)
- 1 drewniana tara (rys. 1)
- 1 drewniana kijanka do bicia prania
- lniane sznury rozwieszane na tle tylnej ściany
- białe lniane płótna – część „zanurzona” w kadziach, część rozłożona na ławie przy kobiecie z kijanką, kilka płócien rozwieszonych na sznurach

Zalecenia:

Umieszczenie tkanin w kadziach z wodą jest bezcelowe i grozi ich destrukcją. W celu właściwej aranżacji tych elementów pomieszczenia należy zamówić gotowe zestawy kadzi z tkaninami zalanymi żywicą imitującą wodę.

7 – pomieszczenie ze studnią

Pokazana tu zostanie kolejna scena rodzajowa z życia dawnych mieszczan. Wykorzystana powinna być studnia, a wokół niej nadbudowana aranżacja. W jej skład wchodzi manekiny kobiet, które przysły po wodę (3szt), cebrzyki, gliniane dzbany oraz różnej wielkości drewniane wiadra.

Propozycja stroju mieszczek (źródło <http://www.medieval-market.com/pl/>):

W pobliżu szybu studni 2 plansze z tekstami.

Plansza o miejskich studniach

Tekst:

Średniowieczne i wczesnonowożytne Kłodzko wyposażone było w kilkanaście publicznych i prywatnych studni czerpalnych, ulokowanych w obrębie murów miejskich i zabudowań na Górze Zamkowej (tam korzystano z pięciu studni: najstarsza pochodziła z 1393 roku i zwana była Tumską, a najgłębsza – Piekarska, była głęboka na ok. 60 m). Największego zapotrzebowania na wodę czerpaną ze studni wymagał przemysł spożywczy (zwłaszcza browarnictwo), w celach konsumpcyjnych wodę studzienną czerpali zwykle ubodzy mieszkańcy miasta.

*Ze względu na budowę geologiczną Kłodzka budowanie (a właściwie wykuwanie) studni było przedsięwzięciem trudnym i czasochłonnym, szczególnie w wyżej położonych partiach miasta. Jedną z kłodzkich legend dotyczy budowy Studni Tumskiej na Górze Zamkowej, którą przypisuje się niejakiemu szewcowi Czesławowi. Pracowity rzemieślnik w ciągu 9 lat wykuł w litej skale studnię o głębokości ok. 30 m i średnicy 2 m, a jego dzienny urobek mieścił się w jego skórzanym fartuchu szewskim. Do wyciągania wody ze tej studni służył **paternoster** – przyrząd nazwany tak z powodu pacierza, którego odmówienie trwało tyle, ile wyciągnięcie wody ze studni.*

Znaczenie czerpalnych studni miejskich zmniejszyło się wskutek powstania wodociągów w 1540 r., zasilających studnie pełniące odtąd funkcję ujęcia wody.

Plansza o zatrucaniu studni

Tekst:

Będące jedynymi i pewnymi źródłami życiodajnej wody studnie były pilnowane i chronione, zwłaszcza w czasach wojennych. Studnie prywatne odgradzane były płotami w celu ograniczenia do nich postronnych osób.

Tym niemniej jedna z legend podaje, że w 1806 r. doszło do zatrucia Studni Piekarskiej, znajdującej się na Górze Zamkowej w obrębie zabudowań fortecznych. Zgodnie z przekazem, czynu tego dopuściła się Charlotta Ursini – mieszkanka Kłodzka i zwolenniczka napoleońskiej armii oblegającej w owym czasie miasto. Sprowadzając na załogę twierdzy roztrój żołądka i ogólne osłabienie, Charlotta Ursini miała doprowadzić do poddania się pruskich żołnierzy francuskim najeźdźcom.

Inna legenda opowiada historię z czasów oblężenia Kłodzka przez cesarskie wojska austriackie w 1622 r. kiedy w studniach miejskich zatruto wodę. Jedynymi źródłami czystej wody stały się wówczas podziemne studnie prywatne – m.in. bogatego kupca Honzy oraz pazerneho piekarza Ernesta. Piekarz zwietrywszy interes zaczął sprzedawać wodę ze swojej studni, natomiast poruszony niedolą mieszczan Honza zezwolił im na korzystanie z własnej studni bez żadnych ograniczeń. Chciwy Ernest, niezadowolony z hojności kupca, począł wymagać od wszystkich kupujących u niego chleb również zakupu wody. Epilog tej historii nie był dla piekarza łaskawy...

* źródło: Romana i Leszek Majewscy, Legendy i opowieści ziemi kłodzkiej, cz. 1, Kłodzko 2008, s. 40 i 56

Materiały niezbędne do aranżacji sali ze studnią:

- 3 manekiny kobiet
- kostiumy kobiece z nakryciami głowy, wzorowanych na fotografii z portalu <http://www.medieval-market.com/pl/>
- 4-6 drewnianych wiader różnej wielkości
- kilka cebrzyków (3 szt.)

8 – szyb studni

W głębszej i na początku nie widocznej części szybu studni, na lewo od jej cembrowiny stojący manekin mężczyzny w pozie szykującego się do nabrania wody ze studni. Sama studnia przykryta przezroczystą pleksi 8-10 mm, położoną poziomo na cembrowinie i zabezpieczona od góry obecną kratą kosзовą. Wiadro na grubej linie zawieszony na haku zamocowanym do stropu. Nad cembrowiną studni, naprzeciw wejścia do szybu powinna zawisnąć fotografia wnętrza studni, tak aby zwiedzającemu nie umknęła jej głębokość.

Materiały niezbędne do aranżacji sali ze studnią:

- 1 manekin mężczyzny w stroju XVII-wiecznym
- wiadro na długiej linie przerzuconej przez hak zamontowany do sufitu

Zalecenia:

- ze względów bezpieczeństwa zabezpieczyć cembrowinę studni przezroczystą pleksi na dystansach i nakryć ją obecnie stosowaną kratą koszową;
- zdemontować bramkę zamykającą szyb studni i zastąpić ją grubym sznurem uniemożliwiającym wejście do szybu. Idea polega na umożliwieniu turystom zajrzenia w głąb studni przy jednoczesnym utrudnieniu im wchodzenia na studnię;

9 – korytarz z galerią skazańców

Na lewej ścianie korytarza proponuje się umieszczenie galerię wybranych skazańców w celu wprowadzenia odpowiedniego klimatu przed aneksem z katem miejskim. Na galerię składałoby się 7 tabliczek drewnianych (prostokątnych, ale nie jednakowych pod kątem wymiarów, postarzanych i sprawiających wrażenie prowizorycznych), po każdej na jednego skazańca. Idea polega na tym, aby tabliczki wyglądały na prywatne zapiski kata, formę kroniki jego działalności. Treść można by wyryć na tabliczkach lub wypisać czcionką imitującą odręczny i zróżnicowany charakter pisma na postarzanych kartach czerpanego papieru i nakleić na tabliczki. Spis tabliczek i treść:

Tekst TABLICZKA 1:

Caspar Hofman, 21. Jun. AD 1568
ojcobójca
Egzekucja: nadzianie na pal
Miejsce egzekucji: Ring

Tekst TABLICZKA 2:

Hans Kiesling, 2. Apr. AD 1571
skazany za 27 morderstw
Egzekucja: rwanie cęgami i spalenie
Miejsce egzekucji: Reichensteiner Strasse

Tekst TABLICZKA 3:

Christina Sturmin, 14. August AD 1579
czarownica skazana 3. Aug. AD 1579
Miejsce egzekucji: Reichensteiner Strasse

Tekst TABLICZKA 4:

Christoph i Heinrich Fischer, 21. Sept. 1620
skazani za 24 morderstwa
Miejsce egzekucji: Ring

Tekst TABLICZKA 5:

Dzieciobójczynie
Egzekucja: ścięcie głowy, 28. Jan. AD 1666
Miejsce egzekucji: An der Sand

Tekst TABLICZKA 6:

*Ferdynand Otto baron von Fitschen, 5. Apr. AD 1696
skazany za zlecenie zabójstwo żony Anny Barbary wyrokiem z dnia 2. Apr.
Egzekucja: dekapitacja, obcięcie prawicy
Miejsce egzekucji: Ring*

Tekst TABLICZKA 7:

*Heinrich Walter, 28. Nov. AD 1708
Egzekucja: dekapitacja, pośmiertne odrąbanie dłoni
Miejsce egzekucji: Ring*

10 – korytarz przed komorą z katem

Zaznaczona fioletową linią część korytarza o nr 10 poświęcona zostanie ekspozycji pięciu stylizowanych plansz tekstowych informujących o profesji katowskiej. Plansze należy tak rozmieścić, aby pomiędzy nimi był odpowiedni odstęp sprzyjający czytelności tekstu i optycznemu ładowi kompozycji.

Plansza I:

Kat

Pojawienie się urzędu kata należy wiązać w wykształcaniem się sądownictwa i pierwszych kodeksów prawa niemieckiego. Pierwsze wzmianki o zawodowych katach pojawiają się w źródłach w XIII w., ale profesjonalizacja fachu katowskiego i regulacje z nim związane ewoluowały powoli. Obowiązki kata polegające początkowo na wymierzaniu kar cielesnych zostały z czasem poszerzone o wykonywanie tortur i wiele innych „nieczystych” funkcji w mieście. Kat miał dbać o katownię, jej oświetlenie, instrumentarium, stan techniczny urządzeń penitencjarnych na terenie miasta, dozorować miejsca straceń i kaźni, stan ciał wystawionych na widok publiczny po egzekucji, dbać o czystość w więzieniu miejskim, sprzątać nieczystości z ulic miasta, sprawować nadzór nad domem publicznym. Ta ostatnia funkcja z pozoru administracyjna była w istocie usankcjonowanym stręczycielstwem i sutenerstwem.

Plansza II:

Profesja katowska

Kat otrzymywał stałą pensję z kasy miejskiej oraz świadczenia w naturze. Nie każde miasto stać było na utrzymywanie własnego kata. Wówczas musiało postarać się o jego wypożyczenie z innego, bardziej zamożnego miasta.

Sprawne wykonanie wyroku w dużej mierze zależało od woli, umiejętności i przychylności miejskiego kata. Aby uzyskać uprawnienia mistrza katowskiego uczeń musiał kształcić się pod okiem samodzielnego i doświadczonego egzekutora. Nauka była wieloletnia, a w przypadku synów kata trwała od najmłodszych lat. Od osób wykonujących ten zawód wymagano głównie perfekcji w zadawaniu śmierci, wymierzaniu chłosty, piętnowaniu skazańców i ucinania im członków ciała, torturowania, ale i późniejszego kurowania obrażeń. Za fuszerkę kat odpowiadał dalszą karierą, czasem zdrowiem lub własnym życiem.

Plansza III:

Kat a inni mieszkańcy miasta

Kat był traktowany przez mieszczan z dużym dystansem. „Nieczysty” charakter profesji powodował społeczną alienację. Obecność kata wśród „porządnych obywateli” nie była pożądana, dotyczyło to zarówno miejsca w kościele, jak i karczmie. Dodatkowo kaci dość szybko się bogacili, co jeszcze bardziej potęgowało niechęć w stosunku do nich. Dom kata znajdował się na obrzeżach miasta, często obok miejsc zamieszkania hycła, grabarza czy domów publicznych. Społeczny ostracyzm i ograniczenie funkcji społecznych dotykał całą rodzinę kata, co sprawiało, że zawód kata był dziedziczny niejako w skutek tej alienacji. Nawet związki małżeńskie zawierane były w obrębie rodzin katowskich. W ten sposób wykształcały się klany katowskie.

Plansza IV:

Kaci kłodzcy

Miasto Kłodzko w XVI w. jako jedyne w regionie zatrudniało własnego kata. Pierwszy z znany z imienia i nazwiska Lorenz Volkmann pojawia się w źródłach kłodzkich ok. 1569 r.

Jednym z najbardziej znanych katów kłodzkich był Christopher Kühn, który w połowie XVII w. oprócz katowni w Kłodzku posiadał także Meisterey w Wambierzycach, Radkowie i być może w Otmuchowie, skąd pochodziła jego żona Anna Catharina Hildebrandt, córka kata otmuchowskiego. Kühn według źródeł wszedł na drogę przestępczą i nie przestrzegał nakazów kłodzkich władz miejskich.

Według przekazów w kłodzkich źródłach miejscowi kaci zajmował się również usługami medycznymi, przeciw czemu protestowali miejscowi cyrulicy oskarżając katów o fuszerki. Z tego powodu władze miejskie zwolniły z posad katów: Christophera Kühna i Hansa Gottschalka.

Plansza V:

Publiczne egzekucje w Kłodzku

Egzekucje publiczne w Kłodzku wykonywano od średniowiecza do XIX w. Stała szubienica w mieście była znakiem posiadania przywileju karania śmiercią tych, którzy wystąpili przeciw prawu i zasadom moralnym. Ostatnia egzekucja została tu wykonana w 1850 r. Kat ściął toporem niejakiego Treutlera za morderstwo chłopca z Drogosławia.

Kary wykonywano na szubienicy umiejscowionej za miastem przy drodze do Złotego Stoku oraz przy przegierzu przed Ratuszem. Przegierz w źródłach kłodzkich pojawił się w latach 1551-1552. Miał być zwieńczony figurką chłopca z workiem zboża. Obok przegierza stawiano drewniany szafot, na którym uśmiercano skazanych przez ścięcie mieczem.

W aktach miasta Kłodzka zarejestrowano następujące kary: powieszenie, ścięcie, łamanie kołem, wleczenie na miejsce straceń i nabicie na pal, rwanie cęgami i spalanie, położenie na kole, pogrzebanie żywcem, ćwiartowanie, ścięcie i przebicie serca palem.

W XVII w. pod kłodzką katownią podlegało 60 okolicznych miejscowości.

11 – komora kata za kratą

W komorze przeznaczonej dla kata przewiduje się aranżację z manekinem męskim. Sylwetka kata z narzędziem katowskim w dłoni, głowa przykryta kapturem, lub maską katowską. Należy zadbać, aby szczegóły fizjonomii manekina nie były zbyt widoczne, ewentualnie powinien być bardzo dobrze ucharakteryzowany przez plastyka. Do aranżacji niezbędny będzie prosty drewniany stół na narzędzia katowskie, przy którym będzie stał manekin udający kata. Strój kata to strój mieszczański, ale w kolorze purpury i czerni, oraz katowskie okrycie głowy wg poniższej ikonografii:

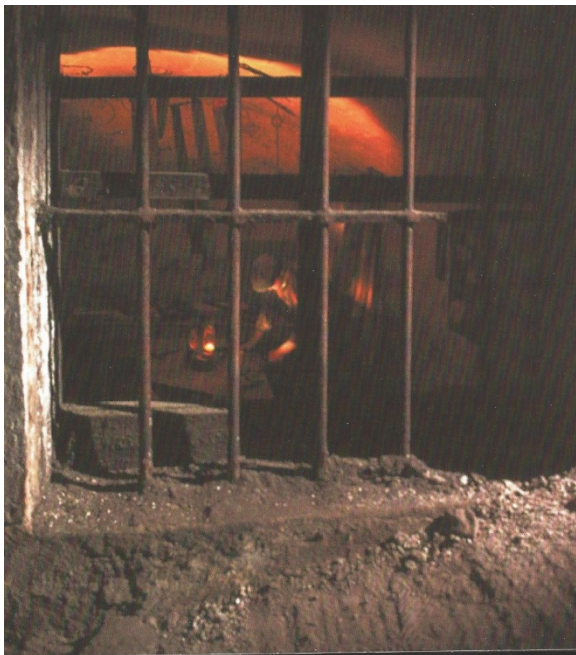
Źródło: <http://www.medieval-market.com/pl/>

Kat Jurko, strona księstwa nyskiego

Komorę należy oświetlić tylnym (ukrytym za ścianą obok kraty i niewidocznym dla zwiedzających) źródłem światła o ciepłej barwie (imitacja światła pochodni, mogą być użyte na podłodze elektryczne znicze, odpowiednio zamaskowane).

Oczekiwane wrażenie oświetlonej komory:

Z głośnika zainstalowanego w pobliżu komory odczytywana będzie przez lektora w pierwszej osobie biografia jednego z katów kłodzkich lub też zapis ze słynnych procesów (należy znaleźć źródła). Z powodu ogromu informacji w pobliżu kata wskazane jest, aby emisja z głośnika włączała się w momencie podejścia zwiedzających do komory (np. za pomocą czujników ruchu).

Tekst emitowany z głośników (lektor powinien być aktorem, ważna tu jest dykcja):

Ja Christopher Kuhn, dotychczasowy kat kłodzki, polecam uniżenie wielmożnej radzie kłodzkiej na urząd katowski miasta Kłodzka Martina Neumeistera z Opawicy. Stracił on 22 osoby mieczem i powiesił pięć osób, a dwie połamał kółem, jednej odrąbał rękę. Posiada on także wszystkie katowskie egzaminy i instrumenty przeznaczone do egzekucji oraz wydaje się, że ma wystarczającą wiedzę w swojej profesji. Jest osobą wysoką, dobrze ubraną, w wieku 32 lat i wyznania katolickiego i jest to urodzony w Głubczycach syn Christiana Neumeistera, tamtejszego kata. Ma żonę i dwójkę dzieci, służy w Opawicy od sześciu lat, a wcześniej przez pięć lat wspomagał swojego starego ojca podczas pełnienia obowiązków w Prudniku.

Materiały niezbędne do aranżacji komory kata:

- 1 drewniany stół 80 x 80 x 76 cm (postarzany i zaimpregnowany)
- 1 manekin męski w pozycji stojącej
- strój kata zgodny z powyższą ikonografią
- znicze elektryczne (2 szt.)

12 – katownia

Kolejna duża komora umożliwia atrakcyjną aranżację katowni – pomieszczenia usytuowanego pomiędzy celą kata a więzieniem i przeznaczonego do torturowania skazańców. Komora katowni powinna zostać zorganizowana zgodnie z poniższym schematem odwołującym się do załączonego planu. *W tej komorze przewiduje się zastosowanie dźwięku – jęków i odgłosów tortur.* Rozmiary komory pozwalają na wydzielenie części komunikacyjnej z planszami tekstowymi (A) oraz zaaranżowanie dwóch stanowisk kaźni, oznaczonych na planie literami B i C.

A – ściany w lewej części katowni – stylizowane plansze odnoszące się do form kar w XVI i XVIII w. oraz do narzędzi katowskich uzupełnionych ikonografią.

Plansza I:

Kary

Od XVI w. przestępstwa karano coraz surowiej i z dużym okrucieństwem. W procesach inkwizycyjnych dopuszczano tortury. Obok coraz popularniejszych w XVI w. procesów inkwizycyjnych za szczególnie szkodliwe społecznie uznane zostały przestępstwa przeciw moralności.

Dopiero na przełomie XVIII/XIX w. kodyfikacje karne zostały zreformowane; wtedy też doszło do likwidacji publicznej formy egzekwowania kar, a z kodeksów karnych bezpowrotnie wycofane zostały tortury. Kat wykonywał karę śmierci już nie publicznie, a w zaciszu więziennego dziedzińca.

Plansza II:

Formy kar w XVI w.

W 1532 r. powstał kodeks cesarza Karola V, tzw. Carolina, w którym znalazły się formy wymierzania kar śmierci w miastach lokowanych na prawie niemieckim. Były to:

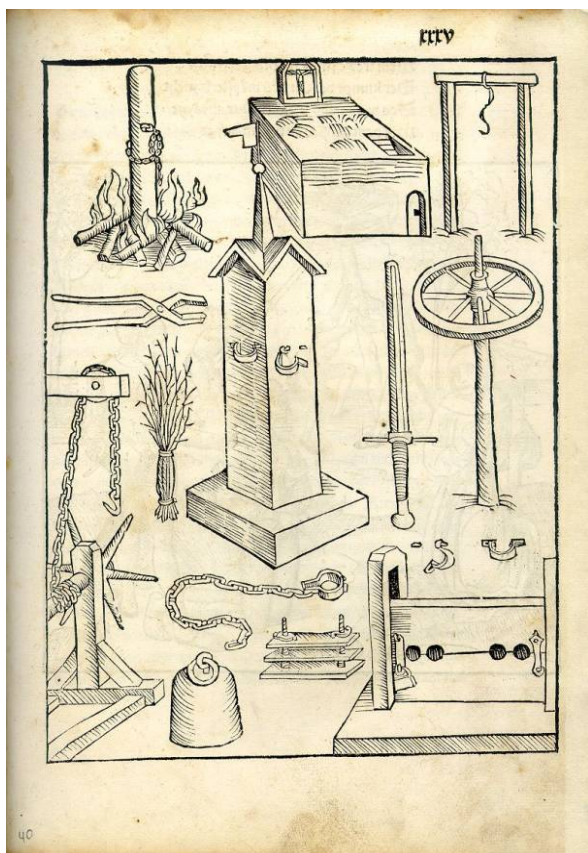
- łamanie kołem za morderstwo, trucicielstwo,
- ćwiartowanie za zdradę,
- ścięcie za gwałt, rabunek, spędzanie płodu, spowodowanie bezpłodności,
- spalenie za czary, podpalenie, fałszowanie monet, świętokradztwo, sodomie, homoseksualizm,
- powieszenie za kradzież dużą, recydywę kradzieży,
- pogrzebanie żywcem i przebicie palem za dzieciobójstwo popełnione przez matkę.

W przypadku recydywistów jako dodatkowe obostrzenie kary stosowano wleczenie koźmi na miejsce straceń oraz rwanie ciała rozpalonymi kleszczami. Wobec kobiet nie zalecano stosowania łamania kołem, ćwiartowania, powieszenia. Stosowano wówczas zamiennie utopienie.

Jako kary okaleczające kodeks Carolina przewidywał:

- odcięcie palców prawej ręki za krzywoprzysięstwo,
- oślepienie za kradzież dużą zamiast kary śmierci,
- wyrwanie języka i uszu.

Planszę uzupełnić może poniższa ilustracja:

Johann von Schwarzenberg: *Bambergische Peinliche Halsgerichtsordnung* (tzw. *Bambergensis* z 1507 r.); rysunek ze str. 79 (zeskanowany z oryginalnego wydania) przedstawiający ówczesne narzędzia tortur i egzekucji.

Plansza III:

Formy kar w XVIII w.

Obowiązująca dla terenu Moraw Czech i Śląska od 1711 tzw. *Mała Józefina*, czyli kodeks karny cesarza Józefa I, czerpała wzorce z XVI wiecznego kodeksu *Carolina*. *Józefina* przewidywała następujące formy kar śmierci:

- ścięcie mieczem za zdradę małżeńską, kazirodztwo, trucicielstwo (u kobiet), stręczycielstwo,
- łamanie kołem za gwałt na kobiecie, recydywę nierządu, fałszerstwo, trucicielstwo (u mężczyzn),
- powieszenie za kradzież,
- spalenie za podłożenie ognia, sodomię, homoseksualizm,
- ścięcie mieczem połączone z zakopaniem ciała i przebicciem kolkiem za dzieciobójstwo, spędzanie płodu, ojcobójstwo (w stosunku do kobiet),
- uduszenie.

Stosowano także przebiccie serca kolkiem, rozciąganie żywcem na kole i wleczenie koźmi.

Ponadto wykonywano kary cielesne przy pręgierzu: piętnowanie i chłosta pękiem różg za kradzież małą, sutenerstwo, stręczycielstwo i nierząd, obcięcie uszu i nosa, ucięcie języka, ucięcie ręki za fałszerstwo, targanie kleszczami oraz wypalenie piętna.

B – zabudowa z kraty zajmująca róg komory po prawej stronie – obecność tej konstrukcji narzuca jej aranżację jako klatki do torturowania więźniów.

W celu podkreślenia roli klatki należy do jej tylnej ściany zamontować kajdany na ręce i nogi.

Zalecenia:

- wymienić współczesną kłódkę na replikę starszej, np. wg wzoru:

C – miejsce przeznaczone na repliki narzędzi tortur (względnie plansze ich dotyczące) oraz akcesoria katowskie, w tym miecz katowski i topór. Poniżej propozycje narzędzi tortur. Można też podejrzeć repliki np. w zamku Krivoklat w Czechach znajduje się sławne więzienie i sala tortur z narzędziami tortur. Gotowe narzędzia można też zakupić od producentów replik.

Bardzo dobre źródło o torturach to strona internetowa
<http://tortury.tk/narzedzia/1-madejowe-loze/>

Narzędzia tortur

Wraz z opisami do zastosowania na planszach.

Bocian

– narzędzie tortur nazywane także córką śmieciarza. Nazwę swoją wzięło od kształtu przypominającego sylwetkę bociana lub kobietę ubraną w suknię rozszerzającą się ku dołowi. Wynalezienie tego narzędzia tortur przypisuje się porucznikowi armii angielskiej z czasów Henryka VIII.

Urządzenie opracowane zostało w taki sposób, by powodowało wystąpienie u osoby torturowanej już po paru minutach silnych i bolesnych skurczów mięśni brzucha i odbytnicy, a następnie klatki piersiowej, szyi oraz kończyn. Prowadziło to do długiej i bardzo bolesnej agonii. Z upływem czasu dolegliwości doprowadzały osobę umieszczoną w bocianie do szaleństwa.

Gruszka (doustna, dopochwowa, doodbytnicza)

– specjalnie skonstruowane, bardzo wymyślne, metalowe narzędzie, dzięki któremu – za pomocą mechanizmu sprężynowego lub śrubowego – można było je wkładać w naturalne otwory ciała (usta, odbył, pochwę), a następnie powodować rozwieranie się tego narzędzia (dokręcano uchwyt śrubowy lub zwalniano sprężynę, co powodowało uruchomienie najczęściej trzech elementów).

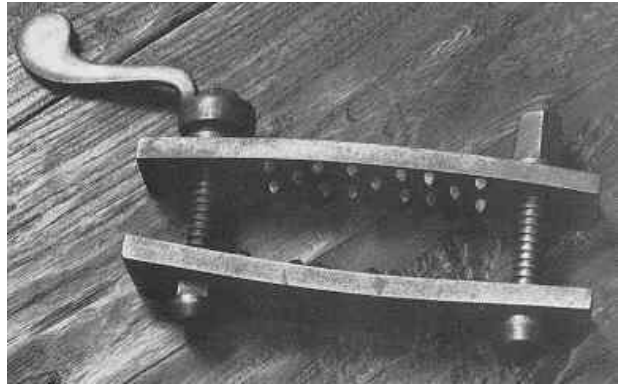

Narzędzie do wrywania piersi

Narzędzie do zgniatania kciuków

(Powyższe fotografie narzędzi tortur pochodzą z opracowania ze strony:

<http://www.prawo.univ.gda.pl/karne/karne/tort.htm>)

Kołyska Judasza

– nazwa narzędzia tortur jak i samej tortury wykonywanej przy jego pomocy. We Włoszech narzędzie to określano jako Veglia. Kołyska Judasza miała formę wykonanego z drewna ostrosłupa, którego górny wierzchołek bywał okuty metalem. Konstrukcja była ustawiana na kilku drewnianych nogach. Osobę torturowaną podwieszano pod sufitem przy pomocy systemu lin (fragment widoczny na zdjęciu). W trakcie tortur ofiarę wielokrotnie, gwałtownie opuszczano na ostry wierzchołek tak aby zagłębił się w ciało.

Osiol hiszpański

– był jedną z najstraszliwszych tortur nie powodującą dużych obrażeń ciała. To kłoc drewniany o kształcie trójnoga lub piramidy, zakończony eliptycznie wygiętą i czasem ząbkowaną deską. Na niej to sadzano okraciem rozebranego skazańca, następnie go przesuwając, a dla zwiększenia cierpień stopy obciążano ciężarkami, a czasem nawet podpalano.

Madejowe łożo

– zwane także łożem sprawiedliwości, ławą do wyciągania lub łożem tortur – to rodzaj narzędzia tortur w formie ławy z kołowrotem służącym do wyciągania pary kończyn (istniały wersje wyciągające ręce lub nogi), w czasie gdy druga para kończyn była przytwierdzona do konstrukcji łoża.

Wahadło, nazywane też strappado

– było bolesną torturą nie powodującą uszkodzeń skóry, za to zrywającą mięśnie i więzadła. Zaczynano ją od związania rąk ofiary z tyłu, przez pęta przewiązywano linę, którą przeciągano przez przymocowany do sufitu hak. Często do stóp przymocowywano ciężary, jako dodatkowe obciążenie. Gdy kat pociągnął wolny koniec liny, ręce torturowanego zaczynały wyginać się w stronę pleców. Czynił to powoli, co potęgowało ból. Po pewnym czasie coraz mocniejszego podciągania, kości wyskakiwały ze stawów, czasem nawet pękały i zostawały zerwane ścięgna. Wtedy ręce ofiary znajdowały się równoległe do głowy. Osobie torturowanej nie pomagały omdlenia. Nad tym czuwał medyk obecny przy przesłuchaniu. W razie konieczności podawał lekarstwa trzeźwiące. Gdy w katowni nie było medyka, osobę torturowaną po prostu polewano wodą, po czym torturę zaczynało od nowa.

Materiały niezbędne do aranżacji katowni:

- repliki narzędzi tortur zgodnie z powyższym wykazem
- atrakcyjne graficznie plansze opisujące te narzędzia
- łańcuchy przymocowane do ściany na boksem z kraty

13 – więzienie przy katowni

Następna komora podzielona jest na 2 części: oznaczoną na planie literą **A** część komunikacyjną oraz wydzieloną od reszty sali, ograniczoną murem podwyższeniem i kratą, częścią **B**.

A – na ścianach tej części przewiduje się umieszczenie stylizowanych plansz dotyczących form kar śmierci, na jakie oczekiwali skazańcy.

Plansza I:

Jak wyglądało stracenie

Skazaniec udawał się na miejsce straceń pieszo w kondukcje, w którym znajdował się również duchowny, kat, jego pomocnicy i gapie, lub był przewożony wozem w asyście kata i jego pomocników. Najpowszechniejszymi formami wykonania kary śmierci były powieszenie, ścięcie mieczem, utopienie bądź zakopanie żywcem w ziemi. Kobiety z reguły nie wieszano, za ten sam charakter przewiny ścinano je mieczem bądź zakopywano żywcem. W stosunku do recydywistów stosowano także okaleczanie przez kata ciała, już po egzekucji.

Plansza II:

Powieszenie

Powieszenie miało hańbiący charakter. Z tego powodu z reguły nie wieszano kobiet. Przesłaniem powieszenia miało być zhańbienie wieszanego poprzez publiczne eksponowanie powieszonoego ciała po śmierci. Kat w asyście pomocników wprowadzał lub wciągał skazanego na drabinę, zakładał mu stryczek i strącał z niej. W XVIII w. upowszechniło się także zaoczne wieszanie wizerunków skazańców, którym udało się zbiec. Taka sytuacja miała miejsce w Kłodzku, kiedy w XVIII w. zaocznie skazano za ucieczkę z Twierdzy Kłodzkiej skazańców – von Schella i von Trencka.

Plansza III:

Ścięcie mieczem

Ten rodzaj kary wymagał wielkiego profesjonalizmu od kata. Musiał on zadać silny cios między trzeci a czwarty krąg szyjny pod odpowiednim kątem skazańcowi siedzącemu lub klęczącemu tak, aby za jednym zamachem oddzielił głowę od tułowia.

Często zdarzały się chybienia. W Kłodzku w 1593 r. podczas egzekucji pewnej kobiety na Rynku kat Georg pierwszym cięciem miecza nie oddzielił głowy od tułowia. Dopiero gdy pomocnik przytrzymał skazaną za włosy, zadał dwa kolejne ciosy, które zakończyły kaźń.

Plansza IV:

Łamanie kołem

Do kar o wyjątkowo okrutnym charakterze należy zaliczyć łamanie kołem orzekane wobec morderców recydywistów i rozbójników. Polegało ono na łamaniu kości rozciągniętego na ziemi przestępcy przy pomocy koła od wozu zrzucanego z wysokości na kończyny skazańca. Dla zwiększenia skuteczności na obwodzie koła mocowano specjalne nasadki, a pod kończyny skazańca wkładano podkładki. Koło mogło też mieć inne zastosowanie - wplatano w jego szprychy połamane kończyny skazańca, po czym wystawiano zatknięte na pal. Czasem ciało umieszczano na kole, a koło mocowano na wysokim drągu już po wykonaniu egzekucji. W Kłodzku według przekazu z 1608 r. pewnego mordercę najpierw ścięto, a potem dopiero jego ciało było łamane kołem.

Plansza V:

Spalenie żywcem

Rezerwowane dla winnych czarów, kontaktów z diabłem, a także dla przestępców dopuszczających się sodomii, rabunku mienia kościelnego oraz podłożenia ognia.

Kat układał stos wokół pala wbitego w ziemię. Skazaniec był przymocowywany do słupa łańcuchem. Następnie kat podkładał ogień. Czasem w akcie łaski kat wcześniej łamał kark skazanemu lub umieszczał woreczek z prochem przy jego głowie, dzięki czemu ten unikał śmierci w męczarniach.

Plansza VI:

Utopienie i nawleczenie na pal

Kara utopienia było stosowana głównie w stosunku do dzieciobójczyń, podobnie jak pogrzebanie żywcem. Topienie odbywało się w workach ze skóry lub lnu uwiązanych na linie, której koniec trzymał stojący na moście, na brzegu lub w łodzi miejski kat.

Nawleczenie na pal było formą rzadziej stosowaną. W ten sposób stracony został w 1568 r. Caspar Hofman w Kłodzku. Inny kłodzki skazaniec, który popełnił 15 morderstw, najpierw był wleczony na miejsce stracenia a następnie nabity na pal.

B – na podwyższeniu ograniczonym kratą zaaranżowane zostanie więzienie katowskie. Powinny się tu znaleźć dwa manekiny imitujące ludzkie sylwetki leżące tyłem na wyściółce, ponadto garnek z wodą i kubek na nieczystości. Za kratą na ścianie powinny wisieć łańcuchy do przykuwania więźnia. Cały aneks powinien zostać oddzielony dyskretną przesłoną od części komunikacyjnej komory (prowadzącej do następnej komory).

Materiały niezbędne do aranżacji katowskiego więzienia:

- 2 leżące manekiny
- pled - ręcznie obszywany (materiał powinien być udrapowany w taki sposób, żeby spod niego zarysowywały się bryły manekinów). Każdy manekin powinien mieć swój własny pled. Poniżej link do przykładowego materiału (lnu) :
<http://www.tkaniny sklep.pl/index.php?v=s&pid=029-0009>
- sienniki wypełnione wysypem styropianowym
- kilka wiązek słomy rozrzuconej na posadzce przy siennikach
- gliniany garnek i drewniany kubek (www.dlarekonstruktorow.pl)
- łańcuchy przymocowane do ściany

14 – komora z dybami

Komora z dybami kończy wątek poświęcony katowi, a ze względu na obszerne opracowanie tematu we wcześniejszych salach, w tej komorze obecność dyb jest wystarczającym wyposażeniem.

Zalecenia:

- zostawić dyby, ale usunąć z nich tabliczkę;
- usunąć beczkę – przenieść ją do ostatniej komory na trasie;

15 – strome schody za kratą

Znajdujące się za kratą strome schody zamykające korytarz budują interesujący klimat przenikania się miasta podziemnego i naziemnego. Wrażenie to należy podkreślić umieszczeniem w górnej części schodów nóg manekina (ubranych w nogawice i buty), „schodzące” ze schodów. Ze względu na ograniczone pole widzenia i stromy bieg schodów wykorzystanie całego manekina jest zbędne. Aranżacja ma na celu wywołanie atmosfery, że zwiedzający nie są sami na trasie, że po raz kolejny ktoś wychodzi im naprzeciw.

Materiały niezbędne do aranżacji:

- dolna, ubrana część manekina męskiego

16 – sala z obecnym „liczyrzepą” na ścianie – skład amunicji

Kolejna komora poświęcona zostanie wojennemu wątkowi w historii miasta. Aneks należy zaaranżować jako skład amunicji i broni. W tym miejscu należy zebrać wszystkie znajdujące się w trasie repliki halabard i umieścić w pęku, oparte o ścianę lub jak na poniższej fotografii – na specjalnie przygotowanym drewnianym stojaku, sugerując gotowość użycia.

Gdyby ilość zgromadzonych halabard była niewystarczająca, wskazane jest domówienie kilku replik.

Ponadto można to miejsce wyposażyć w beczki z prochem (repliki beczek: wydłużone, wąskie i niewielkie).

Istniejącą w tym miejscu kratę można wykorzystać jako miejsce zdeponowania broni. Opcjonalnie można wybudować stojak na halabardy, ale wówczas należy usunąć kratę.

Dla pełniejszej aranżacji wnętrza wskazane jest powiesić chorągwie bojowe z herbem miasta – lwem kłodzkim (opcjonalnie).

Na ścianie naprzeciw aranżacji przewidziana jest graficznie opracowana plansza prezentująca omawiany wątek.

Tekst:

„Kłodzkie podziemia w czasie wojen i oblężeń służyły jako magazyny broni i amunicji. Zagmatwany labirynt podziemnych korytarzy znany tylko mieszkańcom miasta, zapewniał wyjątkową ochronę podczas oblężeń i pożarów. Podczas prac prowadzonych w ramach ratowania kłodzkiej starówki górnicy znaleźli w podziemnych wyrobiskach obok przedmiotów codziennego użytku elementy dawnej broni.”

Materiały niezbędne do aranżacji do składu amunicji:

- 6 replik beczek na proch
- halabardy znajdujące się w pomieszczeniu
- drewniany stojak (opcjonalnie)
- chorągwie bojowe z herbem miasta (opcjonalnie)

Zalecenia:

- w razie zastosowania stojaka na halabardy należy usunąć kratę;
- w przypadku zamknięcia halabard za kratą należy wymienić współczesną kłódkę na replikę starszej, zaprezentowanej już w niniejszym opracowaniu;

W tej komorze przewiduje się zastosowanie dźwięku – odgłosy bitwy (wystrzały, konie, krzyki).

17 – mała komora za kratą

Zaraz za kratą, na ścianie po prawej stronie widoczna jest współczesna skrzynka (transformator?). Należy go zamaskować obudową z drewnianych, postarzanych sztafet zapewniających dostęp do skrzynki.

Materiały niezbędne do aranżacji:

- 2 lniane worki w kolorze naturalnym (nie białe) wypchane drobnymi kulkami styropianowymi
- drewniane wiadro

18 – komora z trzema ukośnymi półkami

Charakter pomieszczenia (tj. obecność wjazdu w stropie) oraz jego dotychczasowe wyposażenie w trzy ogromne półki sprzyja aranżacji tej komory jako miejsca refugialnego – czyli schronienia dla miejscowej ludności w razie niebezpieczeństwa.

Okolicznością uzasadniającą potrzebę schronienia się mieszkańców w podziemnych korytarzach mogła być wojna – w ten sposób omawiana komora stanowi poniekąd kolejny etap

wątku podjętego w poprzednich salach.

Komorę należy zaaranżować pokazując scenę rodzajową – zatrzymaną chwilę życia codziennego pary małżeńskiej Kłodzaczan: na dolnej półce siedzi zgarbiony mężczyzna (manekin z pochyloną głową), pochylający się nad trzymany w ręku butem skórzany, który próbuje naprawić przy świetle kaganka. Opodal przy niewielkim drewnianym stole z surowo ciosanego drewna stoi kobieta zajmująca się przygotowaniem posiłku. Na stole stoją: gliniany dzban, gliniane kubki i drewniana misa z drewnianymi łyżkami. Kobieta jest również pochylona jej twarz widoczna częściowo, trzyma dzban w geście przypominającym słynną mleczarkę z obrazu Jana Vermeera.

Na górnej i środkowej półce ułożone garnce, dzbany, gliniane naczynia i wiklinowe kosze. Na dolnej półce w jej szerszym miejscu posłanie (siennik, dwie lniane wypchane poduszki i pledy). Na posadzce stoją lniane worki z żywnością. Do otworu powyżej półek prowadzi drewniana drabina sugerując, że miejsce, w którym znajduje się widz, jest tymczasowym schronieniem ulokowanym pod posadzką mieszczkańskiego domu.

Materiały niezbędne do aranżacji miejsca refugialnego:

- 2 manekiny: męski w pozycji siedzącej i damski w pozycji stojącej
- strój kobiety mieszczański (XVII w.) z nakryciem głowy wzorowanych na rysunku nr 1.
- strój męski mieszczański (XVII w.) i obuwie skórzane
- stół drewniany o wymiarach 80x80x76 cm
- 2 drewniane zydle
- repliki do aranżacji stołu: 2 dzbany gliniane, drewniana misa, 2 drewniane łyżki, dwa gliniane kubki
- repliki do aranżacji półek: 5 worków lnianych (wypełnionych styropianowym wyspem), 5-7 różnej wielkości dzbanów glinianych, 2 drewniane cebrzyki, 2- 3 wiklinowe kosze
- ceramiczny kaganek
- drabina z drewna wprowadzona z podłogi do otworu w sklepieniu sali

Zalecenia:

kratę zamykającą pomieszczenie należy:

- Wariant I – przyciąć do wysokości bioder i zakończyć bezpieczną poręczą; w tej sytuacji kratę należy przesunąć w stronę widza o ok. 70 cm, tak aby przestrzeń ekspozycyjna była większa;
- Wariant II – zdemontować kratę i w jej miejsce wykonać barierkę do wysokości bioder z grubej pleksi lub szkła bezpiecznego, zakończoną poręczą (efekt transparentności)

Na lewej ścianie od części ekspozycyjnej przewiduje się umieszczenie planszy uzupełniającej prezentowany tu temat.

„Podziemne miasto” przez wieki służyło Kłodzaczanom jako naturalny schron w czasie oblężeń czy pożarów. W czasie pokoju przestrzenie te wykorzystywane były jako magazyny. Domy zamożnych mieszczan i rzemieślników składały się z szerokiej sieni oraz kantoru kupieckiego, klatki schodowej i zaplecza warsztatowego lub magazynowego w części parterowej, powyżej znajdowały się kondygnacje, na których mieszkaly rodziny i służba. Dodatkowe, obszerne pomieszczenia stanowiły głębokie piwnice sukcesywnie drążone przez stulecia. Po kilku wiekach stanowiły one całkiem skomplikowany labirynt. Spełniały rolę magazynów-chłodni o doskonałych warunkach – stałej temperaturze i wilgotności, zwłaszcza dla łatwiej psujących się towarów. Jednak piwnice te mogły pełnić również rolę inną niż magazynowa. Stanowiły dodatkowe miejsce dla czynności gospodarczych, ponieważ zabudowa miejska ograniczała możliwość poszerzania działek mieszczańskich na powierzchni.

W tej komorze przewiduje się zastosowanie dźwięku – odgłosy życia dawnego Miasta (jarmark).

19 – schody za kratą (wlot wąskiego korytarza równoległego do kolejnej komory)

W środkowej i górnej partii schodów na stopniach ułożonych kilka (4-5) lnianych worków wypełnionych styropianowym wysypem. Worki zmagazynowane w przydomowym obejściu nawiązują do treści planszy kolejnej komory.

Materiały niezbędne do aranżacji:

- 4- 5 lnianych worków w kolorze naturalnym (nie białe) wypchane drobnymi kulkami styropianowymi - Link do przykładowych worków lnianych:
<http://www.nadex.pl/workilniane.htm>

20 – komora z aktualną ekspozycją halabard – komora zarazy

Dotychczasowa wąska komora urozmaicona bocznym korytarzem zostanie poświęcona wątkowi zarazy. Przewidziana jest tu projekcja multimedialna na posadzce: środkową część stanowi drewniana kładka tak jak w dalszej części korytarza. Kładka jest optycznie uniesiona względem właściwego dna sali, po niej co jakiś czas przebiegają szczury znikając w zacienionych rowach po obu stronach kładki. W rowie wzdłuż lewej krawędzi kładki płynie rynsztok (nieczystości, krew, pomyje), który w domyśle zasilany jest poprzez otwór (kanał) zlokalizowany wysoko ponad rynsztokiem, na ścianie z korytarzem prowadzącym do dalszej części trasy. Z tego względu szczury wychodzące z rynsztoka powinny być „umorusane” nieczystościami. Aby podkreślić plastyczność i realizm koncepcji, należy zainstalować w pobliżu głośnik (lub zintegrować *efekty dźwiękowe z matą*) *nadający dźwięki wylewanych pomyj na bruk.*

Na lewej ścianie sali (ponad rynsztokiem, w miejscu obecnie wiszących halabard) wywieszona zostaną 4 plansze o wym. ok. 60 x 80 cm:

- 1. plansza w neutralnej, ale atrakcyjnej szacie graficznej, z krótkim tekstem wprowadzającym w temat zarazy w Kłodzku i kolejne 3 plansze

PLANSZA I

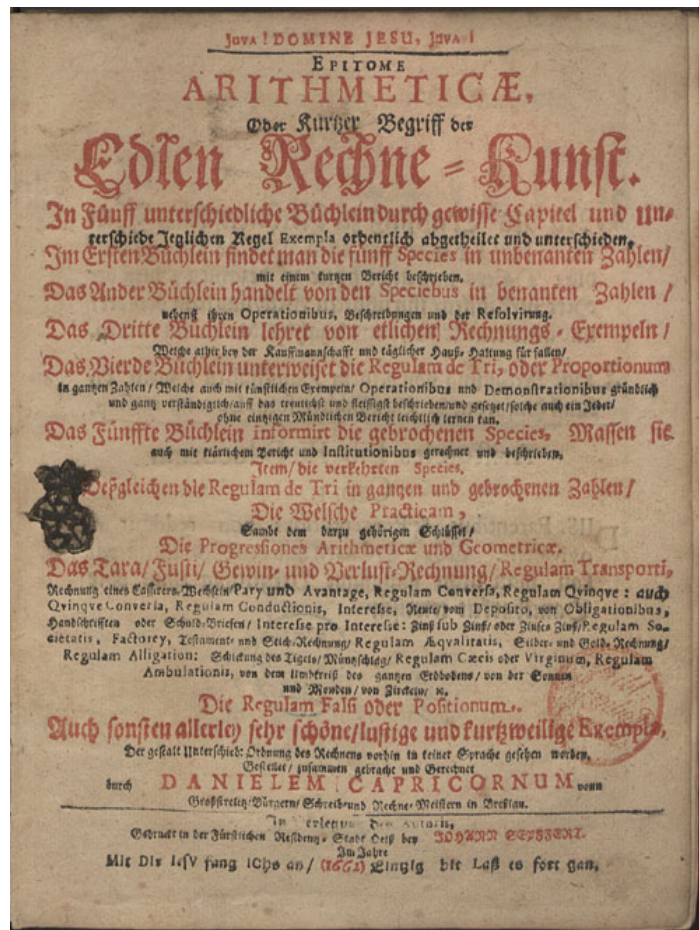
Tekst:

Wobec epidemii dżumy, która nawiedziła Kłodzko w 1680 r. pochłaniając 1479 istnień ludzkich, Rada Miejska wydała stosowne obwieszczenie w celu ograniczenia liczby zachorowań.

- 3 plansze z tekstem obwieszczenia rady miejskiej Kłodzka z 1680 r., stylizowane graficznie na stare afisze i zapisane odpowiednią dla tej epoki czcionką, (*Źródło: A. Herzig i M. Ruchniewicz, W kraju Pana Boga, Kłodzko 2003, s. 145*)

UWAGA! Przed wykorzystaniem tekstu należy uzyskać zgodę od jego autorów!

Strona tytułowa XVII-wiecznego podręcznika jako inspiracja dla szaty graficznej i czcionki trzech plansz dotyczących zarazy:

PLANSZA II - karta 1

My, burmistrz i Rajcy Cesarskiego i Królewskiego Miasta Kłodzka czynimy wiadomym wszystkim mieszkańcom i głowom rodzin tego miasta:

Dotąd arcydobry Bóg z ojcowską łagodnością zachował to miasto od tu i ówdzie pojawiającej się zarazy i strasznej dżumy. Wszelako teraz jego sprawiedliwa, grożąca dłoń zbliża się ku nam z chłuszczącą różgą i do naszej władzy i obowiązku należy czujność i zapewnienie możliwej opieki, by zbliżające się nieszczęście powstrzymać i usunąć. Każdy ojciec rodziny i matka winni zadbać by:

Po pierwsze i najważniejsze stanowczo skłaniać dzieci i służbę do bojaźni Bożej, żarliwej modlitwy i pilnego uczestnictwa w nabożeństwach i odmawianiu w określone dni litanii chroniących od zarazy. Świecić im dobrym przykładem, powstrzymywać się od bluźnierstw i grzeszenia.

PLANSZA III - karta 2

2. *Przyczyną zarażenia może być między innymi niedbałe życie. Każdy winien całkiem powstrzymać się od zbywającego jadła i napitków, szczególnie mięsa świńskiego, mdłej ryby, starych jaj, spleśniałego chleba, rzepy, cuchnącego sera, zepsutej salaty, potraw z mleka i podobnych, zwłaszcza picia gorzałki bez pomiarkowania.*
3. *Każda głowa rodziny powinna swoim, zwłaszcza służbie, zakazać wylewania na ulicę krwi, wyrzucania trzewi, kości zabitych zwierząt, moczu, nieczystości, a także zdechłych kur, psów,*

- kotów lub innych rzeczy smrodliwych. (...)*
4. *Przed wschodem słońca i po jego zejściu gospodarz nie ma pozwalać nikomu na wychodzenie z domu bez ważnej przyczyny. Dzieciom nie pozwalać na bieganie po ulicach w dzień, lecz trzymać je w domu. Nadto w tych porach, nad ranem i wieczorem domy i izby trzymać zamknięte, ponieważ powietrze wtedy jest szkodliwe.*
  5. *Należy trzymać w czystości domy i izby, przedsionki, schody, strychy, kuchnie, stajnie i wychodek codziennie płukać, zakrywać i trzymać zamknięty. Pod karą nie wyrzucać na ulicę śmieci i wszelkich nieczystości, lecz wynosić je przed bramę w ustronne miejsce.*

PLANSZA IV - karta 3

8. *Każdy winien się zaopatrzyć w mąkę, krupy i inne zdrowe niezbędne produkty, jak również w lekarstwa, jagody jałowcowe, bursztyn, ocet i podobne środki.*
9. *Jeśli w jakimś domu ktoś nagle zachoruje, choćby wydawało się, że na nic zaraźliwego, nie może bez zgody powołanej komisji zdrowia zmieniać mieszkania, lecz pozostać tam, gdzie zachorował lub przenieść się na miejsce wskazane przez władze.*
10. *Jeśli ktoś odczuwa u siebie samego kilka niezwykłych lub podejrzanych objawów, powinien sam o tym powiadomić i swą chorobę ujawnić komisji zdrowia.*
11. *Ponieważ przez zwłokę można łatwo utrudnić leczenie a początkowo małe szkody staną się nieuleczalne, każda głowa rodziny, ojciec czy matka mają baczyć, czy ktoś z rodziny nie jest chory, czy komuś nie dolega gorączka, dreszcze, ucisk żołądka, ból głowy i podobne podejrzane i niezwykle dolegliwości. Tychże nie przemilczać i nie taić. Pod groźbą nieuniknionej kary powiadamiać zaraz o chorobie komisję zdrowia lub starszego okolicy. Nikt nie może sam oceniać, czy choroba jest niebezpieczna lub nie aż tak ważna, by można było zaraz wzywać na wizytę u chorego lub chirurga.*

Ponieważ w tekście źródłowym pominięto punkty 6 i 7, można by 3 karty z powyższym tekstem rozmieścić w taki sposób, jakby na ścianie wisiały pierwotnie 4 karty, a 3. z nich zaginęła. Należy zabezpieczyć karty przed niekorzystnymi warunkami panującymi w podziemiach lub wydrukować tekst na wodoodpornych planszach stylizowanych na stare afisze.

21 – schody za kratą (wylot wąskiego korytarza równoległego do kolejnej komory)

Na schodach ułożona kolejna partia lnianych worków (ok. 3-4 szt) wypełnionych styropianowym wyspem. Obok drewniane wiadro i wiklinowa miotła, na ścianie może wisieć prosty drewniany krzyżyk i pęk ziół do okadzania – ogólny klimat aranżacji powinien nawiązywać do wzorowego obejsca, schludnego i wyposażonego w zapasy, postulowanego przez Radę Miejską.

Materiały niezbędne do aranżacji:

- 3-4 lniane worki w kolorze naturalnym (nie białe) wypchane drobnymi kulkami styropianowymi
- drewniane wiadro
- wiklinowa miotła
- drewniany krzyżyk
- pęk ziół do okadzania

22 – komora z tyłem pieca chlebowego – magazyn na mąkę

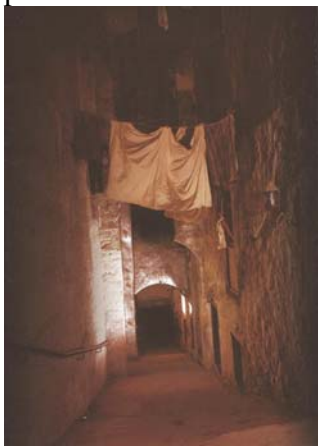
Obecność pieca w komorze sugeruje rozwinięcie wątku piekarni, ale sprzęt piekarski i same bochenki chleba należy zaprezentować we właściwym miejscu, czyli w pobliżu frontu pieca. Omawianą komorę słuszniej będzie zaaranżować jako magazynu mąki. Defektem komory jest współczesny, betonowy filar posadowiony na rozległym fundamencie i podtrzymujący strop. Usytuowanie i gabaryty filara rzucają się w oczy i ujemnie wpływają na klimat tego pomieszczenia. Wszelka zabudowa filara tylko podkreśli jego obecność, dlatego nie jest wskazana. Optymalnym rozwiązaniem jest aranżacja tej komory w sposób możliwie maskujący defekty sali i odwracający od nich uwagę zwiedzających poprzez zaakcentowanie innego fragmentu komory – tylnej części pieca właśnie. W tym celu w pobliżu pieca należy ułożyć kilka lnianych worków ze styropianowym wsypem, a powyżej nich – na lnianych sznurach albo na drewnianych koziółkach – rozwiesić „suszące” się lniane worki już „opróżnione” i częściowo przysłaniające filar na wysokości wzroku zwiedzających.

Materiały niezbędne do aranżacji:

- 10 lnianych worków w kolorze naturalnym z wsypem styropianowym
- 10 lnianych, pustych worków rozwieszonych na sznurach na wysokości wzroku
- lniane sznury lub ewentualne drewniane koziółki

23 – korytarz prowadzący do pieca

Wysoki korytarz o bardzo plastycznym i efektownym klimacie, prosi się o aranżację nienawiązującą do wąskich, średniowiecznych ulic gęsto zabudowanego miasta, atmosferę których wprowadzają prześcieradła i wszelkie płótna rozwieszone między ścianami, ponad głowami przechodniów. Źródłem inspiracji jest tu przytoczona już wcześniej fotografia:

fotografia *Mary Kings Close, Edynburg*

W licznych wnękach prawej ściany warto ułożyć mniejsze lniane worki wypchane wsadem styropianowym – znakomicie zapełnią przestrzeń stanowiąc jednocześnie mało atrakcyjny element dla potencjalnego złodzieja, który w tym miejscu miałby nieograniczony dostęp do obiektów wyposażenia podziemi.

Materiały niezbędne do aranżacji:

- ok. 10 mniejszych (20-30 l) lnianych worków w kolorze naturalnym z wyspem styropianowym
- 10 lnianych, pustych worków rozwieszonych na sznurach na wysokości wzroku
- lniane sznury lub ewentualne drewniane koziółki

24 – komora z piecem

Niewielką komorę z piecem należy wyposażyć w drewniane sprzęty związane z piekarnictwem: dzieże do wyrobu chleba, łopaty do chleba, kopańki (drewniane korytka do wyrabiania ciasta), pożądane są także atrapy bochenków chleba wykonane na zlecenie w wybranej agencji reklamowej.

Dzieża do wyrobu chleba, źródło: www.bednarstwo.eu

Kopańka do wygniatacia ciasta, źródło: www.wiano.eu

Materiały niezbędne do aranżacji:

- 1-2 drewniane, postarzone i zaimpregnowane dzieże,
- 3-4 drewniane, postarzone i zaimpregnowane kańki,
- 4-6 drewnianych, postarzanych i zaimpregnowanych misek,
- 2 łopaty do chleba,
- kilka łyżek drewnianych,
- 7-8 atrapy bochenków chleba

25 – komora z zamurowanym piekarzem

W komorze przeznaczonej dla piekarza aktualnie wydzielone są 2 mniejsze komory – lewa oddzielona od krótkiego korytarza ażurową ścianą z cegieł, oraz prawa – ograniczona z dwóch stron kratą i zawierająca skrzynkę (transformator?). Ideą aranżacji tej komory jest:

- zilustrowanie miejscowej legendy o nieuczciwym piekarzu manekinem i treścią filmu wyświetlanego na ekranie,
- organizacja miejsca dla sprzętu multimedialnego (ekran i rzutnik),
- zabudowa transformatora.

Aby sprostać wszystkim trzem celom, należy zabudować komorę na przedłużeniu frontowej części kraty za pomocą postarzanych i zaimpregnowanych desek ułożonych poziomo. Powstała w ten sposób frontowa ściana powinna być dwudzielna – prawe skrzydło uchylne powinno umożliwiać dostęp i wejście za kratę, skąd z kolei należy przewidzieć wejście do lewej części z ażurową ścianą i rzutnikiem. Lewe skrzydło drewnianej ściany frontowej powinno być stałe i być wycięte w części centralnej na ekran multimedialny.

Rzutnik powinien być zamontowany w niszy naprzeciw ekranu na odpowiedniej wysokości – obecność niszy powoduje, że turyści zagląający do komory przez ażurową ścianę nie dostrzegą żadnego sprzętu w niej umieszczonego.

W lewej komorze, pomiędzy ekranem a rzutnikiem, przewidziany jest męski manekin w stroju piekarza (np. wzorowanym na stroju mężczyzny w białym fartuchu odchodzącego od pieca na poniższej grafice):

Manekin „zamurowanego piekarza” może siedzieć pod ścianą (wówczas nie będzie kolidował z emisją światła z rzutnika) lub stać pod kratą (w tym przypadku musi zostać ustawiony tak, aby nie zasłaniać rzutnika). Ideą jest faktyczne zamknięcie manekina i odcięcie go od trasy w jej głównym trakcie. Jednocześnie bardzo dużym atutem tak zabudowanej komory jest obecność bocznej, ażurowej ściany z cegły. Owa ściana z jednej strony zapewnia turystom przypadkowy (a zatem gwarantujący zaskoczenie) widok na celę i więźnia, z drugiej – wychodzi naprzeciw ludzkiej skłonności do podglądania.

Aranżacji dopełni treść prezentacji multimedialnej emitowanej na ekranie wbudowanym w poziome odeskowanie. Wskazana jest legenda o złym piekarzu, oparta na spisanej wersji Romany i Leszka Majewskich (Legendy i opowieści ziemi kłodzkiej, część 1, Kłodzko 2008, s. 57-61) oraz nakręcona z udziałem aktorów (ciekawa animacja, teatr cieni) i opowiedziana przez lektora. Można wykorzystać elementy filmu „Kłodzko w średniowieczu”, a sama projekcja zawierać najważniejsze wątki legendy, aby nie przekraczać 5-7 min.

UWAGA! Przed wykorzystaniem tekstu należy uzyskać zgodę od jego autorów!

Materiały niezbędne do aranżacji:

- stojący lub siedzący manekin męski w stroju piekarza
- postarzane i zaimpregnowane deski stanowiące zabudowę frontowej ściany komory i obudowę ekranu

26 – komora z obecnym szkieletem – kantor kupiecki

Aktualna aranżacja komory ze szkieletem dotychczas odnosiła się do legendy o nieuczciwym piekarzu, którego wątek w nowej aranżacji zostanie podjęty w sąsiedniej komorze. Z tego względu mało atrakcyjna obecność szkieletu staje się tu zbędna, a pomieszczenie można wykorzystać na prezentację kolejnego aspektu nowożytnego miasta – mianowicie kupieckiego kantoru.

Ze względu na ograniczenie komory istniejącą kratą, jeszcze przed komorą należy przewidzieć przestrzeń na graficznie opracowaną planszę z tekstem.

Tekst:

Miejszem pracy kupców były kantory. Mieściły się w ich domach, najczęściej w przyziemiu kamienic. Kupcy zajmowali się handlem; prowadzili również transakcje pieniężne, udzielali kredytów, księgowali, prowadzili korespondencję handlową. Musieli również posługiwać się instrumentami takimi, jak wagi monetarne, które używane były do rozpoznawania monet znajdujących w obiegu. Monety w przeszłości bardzo często były fałszowane i „psute”. Nie zawsze zgadzała się w nich zawartości kruszcu. Były także ścinane na krawędziach, tracąc w ten sposób na wadze.

Ważąca złoto (kantor wymiany) ryt. Johann Elias Ridinger Mł.,
1 poł. XVIII w. mezzotinta (zbiory własne Ossolineum, Wrocław)

Sugestia: można wystąpić o bezpłatne wykorzystanie reprodukcji grafiki do celów ekspozycji.

W pomieszczeniu, do którego widz nie wchodzi, w odległości 2 m od kraty powinien stać stół przykryty tkaniną, na nim 2 skórzane sakiewki, waga monetarna i kilka replik monet. Przy stole powinny stać 2 krzesła, odsunięte w sposób sugerujący, że ktoś przed chwilą wstał od stołu. W głębi (al w zasięgu pola widzenia zwiedzającego stojącego za kratą) powinny stać repliki kufra i szafy, na półkach której położonych byłoby kilka replik ksiąg rachunkowych (mogą być wykonane same grzbiety ksiąg).

Materiały niezbędne do aranżacji:

- stół drewniany o wym. 150 x 200 x 76 cm
- 2 proste, drewniane krzesła
- drewniana prosta szafa z półkami z replikami ksiąg rachunkowych (grzbietami ksiąg) zaaranżowana na wzór poniższej ilustracji:

(wiernie wyglądające, wykonane z tworzywa sztucznego można zakupić w **Muzeum Piśmiennictwa i Drukarstwa** w Grębocinie: www.grebocin.pl)

- kufer drewniany
- tkanina z aksamitu, wzorzysta (wzór orientalny) do przykrycia stołu – inspirowana poniższym przykładem:

- replika wagi równoramiennej monetarnej (jak na załączonej grafice)
- sakiewki z monetami (repliki monet XVII w. –przykładowe źródło: mennicasudecka.pl)
- replika lampionu (podobnego do używanych przez regiment Twierdzy Kłodzkiej)
- arkusz papieru (replika czerpanego z tworzywa sztucznego) i kałamarz/pióro do pisania (Muzeum w Grębocinie)

Zalecenia:

- wymienić współczesną kłódkę na replikę starszej, np. wg wzoru:

27 – ostatnia duża komora trasy – karczma piwna

Ostatnia komora podziemnej trasy podejmuje wątek bogatej kultury piwowarskiej Kłodzka, a jego usytuowanie na końcu trasy ma na celu rozluźnienie tematu oraz wprowadzenie nieco łatwiejszych i przyjemniejszych dla ogółu zwiedzających kwestii z wielowątkowej historii miasta.

Aranżacja komory powinna polegać na wykreowaniu atmosfery dawnej karczmy. Oświetlenie powinno zapewniać półmrok. Miłe byłoby uzyskanie zapachu „piwnego” (należy przemyśleć nasączenie piwem np. szczap drewna). W pomieszczeniu należy ustawić drewniane meble – podłużne, uproszczone ławy drewniane z ławkami do siedzenia (wysokość ław 76 cm, ławek 44 cm). W pomieszczeniu zmieszczą się 2 ławy, ale ze względu na konieczność ustawienie w tej sali wielkiej drewnianej beczki z aneksu katowskiego, praktyczniejszym rozwiązaniem będzie zastosowanie 1 większej ławy z ławkami ustawioną naprzeciw wejścia do komory. Ławy i ławki powinny być postarzone i zaimpregnowane przed działaniem wilgoci. Testowanie piwa polegało na rozlewaniu go na siedziska i sprawdzaniu „lepkości” trunku, więc dobrze byłoby, aby ławy wyglądały na „testery” piwa. Przy ławie powinny siedzieć w półmroku przy kaganku glinianym dwa męski manekiny w XVII/XVIII wiecznych mieszczkańskich prostych strojach. Przy nich może (opcjonalnie) stać damski manekin w stroju mieszczki z tego samego okresu (XVII w.) w geście nalewania piwa z dzbana do kubków ustawionych na stole. Na stole mogą leżeć kości do gry i kubek ceramiczny do gry w kości, ceramiczne fajki.

W tej komorze przewiduje się zastosowanie dźwięku – odgłosy biesiadników w dawnej karczmie

Inspiracje do aranżacji ław w karczmie na ilustracjach poniżej:

Na stole mogą leżeć kości do gry, ceramiczne fajki (zabezpieczone przed kradzieżą poprzez przyklejenie ich do blatu ławy):

źródło: <http://www.medieval-market.com/pl/>

źródło: archeoreplica.com

źródło:<http://www.lorifactor.pl/sklep/p275,p->

[008-kubek-sredniowieczny-kamionka-siegburska.html](http://www.lorifactor.pl/sklep/p275,p-008-kubek-sredniowieczny-kamionka-siegburska.html)

(Fajki i tytoń stały były w XVII popularne; stanowiły często wyposażenie aptek, ponieważ sądzono, że palenie tytoniu wpływa korzystnie na zdrowie – najprawdopodobniej ów pogląd wykształcił się po epidemiach dżumy atakującej Europę w XVII wieku,

źródło:http://staremiastoelblag-mah.blogspot.com/2012_07_01_archive.html)

Pod sklepieniem pomieszczenia wskazane jest podwieszenie kilku pęków ziół i zbóż, aby oddać atmosferę dawnej karczmy. Opcjonalnie mogłaby się pojawić nad wejściem do tego pomieszczenia faszyna (powiązane ze sobą cienkie gałęzie wiklinowe lub innych drzew czy krzewów), na wzór poniżej przytoczonej ikonografii:

Na przedstawieniach powyżej, ponad mnichami – piwowarami, znajdują się przykłady symboli piwowarstwa – splecionych faszyn powieszonych na dragu z podpórką.

Uzupełnieniem aranżacji karczmy powinna być opracowana graficznie plansza zamontowana na prawej ścianie komory, naprzeciw ławy.

Tekst:

Piwo od średniowiecza do czasów nowożytnych było podstawowym napojem w miastach dawnego Dolnego Śląska. Woda, często zanieczyszczona, powodowała choroby układu pokarmowego i przenosiła zarazki.

Piwo, dużo słabsze od dzisiejszego, było znacznie bezpieczniejsze. Pili je wszyscy – dorośli i dzieci; podawano je nawet chorym w domach szpitalnych. Spożywanie piwa dozwolone było także w okresach postu. Średnie dzienne spożycie na trunku osobę oblicza się w tym czasie na ok. 2 litry. Kłodzkie piwo jęczmienne i pszeniczne znane było na Śląsku ze znakomitej jakości, a jego produkcja w Kłodzku, prowadzona przez słodowników i piwowarów, była ważnym i częstym zajęciem mieszczan. Przywilej warzenia piwa był regulowany przez miejscowe prawo.

Już w średniowieczu przywilej ten miało ok. 200 domostw w Kłodzku. W XV w. specjalna rada powołana przez miejskich rajców zajmowała się sprawdzaniem, na jaką skalę przebiega produkcja piwa prowadzona pod kłodzkimi domami i czy jest ona zgodna z ilością zawartą w przywilejach. Informacja ta jest źródłowym potwierdzeniem zagospodarowywania podziemnych komór nie tylko jako miejsc przechowywania piwa, ale również jako słodowni.

Na pierwszym planie czeladnik za pomocą lejkowatego cedzaka napelnia beczkę piwem. „Ständebuch”, drzeworyt Josta Ammana z 1568

Materiały niezbędne do aranżacji tzw. karczmy:

- 1 podłużna ława drewniana 200 x 100 x 76 cm z ławkami do siedzenia (postarzane i zaimpregnowane)
- repliki do aranżacji stołu: 2 dzbany gliniane, 3 kubki gliniane, kości i fajki
- beczka z dotychczasowej komory z dybami
- 2 manekiny męskie w pozycji siedzącej
- 2 stroje męskie mieszczkańskie (XVII w.) i obuwie skórzane
- zioła do dekoracji oraz gałęzie splecione w faszyny
- do aranżacji przestrzeni przydałyby się przymocowane do ścian półki drewniane (nieopracowane, grube deski drewniane o długości 2 m i grubości 4-6 cm (3 sztuki), zaimpregnowane i postarzone, na nich repliki naczyń ceramicznych – 10 szt., głównie dzbany i kubki (naczynia używane do spożywania piwa)

28 – mała komora za kratą

W ostatniej małej komorze trasy, na ścianie po prawej stronie za kratą widoczna jest współczesna skrzynka (transformator?). Należy go zamaskować obudową z drewnianych, postarzanych sztafet zapewniających dostęp do skrzynki.

Materiały niezbędne do aranżacji:

- 3 lniane worki w kolorze naturalnym (nie białe) wypchane drobnymi kulkami styropianowymi
- 2 różnej wielkości drewniane wiadra lub cebry

**Scenariusz ekspozycji
oraz koncepcja aranżacji plastycznej
Podziemnej Trasy Turystycznej
im. Tysiąclecia Państwa Polskiego
w Kłodzku**

Joanna Stoklasek-Michalak

Kłodzko, 17 XII 2012